

УДК 37.011(09)

А. М. БОГУШ

м. Одеса

ПЕДАГОГІКА ДОБРА У СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті подано аналіз моральних категорій «добро», «ненасильство», «радість», «доброзичливість», «щастя», «зло», «насильство», визначено їх сутність; розкрито розуміння цих понять В. О. Сухомлинським, прописано його методичні поради і педагогічні заповіді щодо виховання добра у підростаючого ПОКОЛІННЯ.

Ключові слова: В. О. Сухомлинський, добро, доброзичливість, ненасильство, зло, насильство, діти, педагоги, батьки.

Постановка проблеми. Сьогодні як ніколи є актуальною тема педагогічних читань «В. О. Сухомлинський і сучасність», присвячена проблемам толерантності, взаєморозумінню, вихованню добра і ненасильства. В Україні війна, панує зло, жорстокість, насильство, страждають діти, ожило давно забуте поняття «діти війни», які стали свідками щоденної демонстрації жахливого мистецтва насильства і зла. На жаль, будь-який позитив має свій антипод: добро, радість, краса, ненасильство, якими ми повинні оточити наших дітей, несподівано обертаються злом, жорстокістю, насильством.

Постановка завдання. Проаналізувати педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського: розкрити розуміння вченим педагогіки добра.

Виклад основного матеріалу. З'ясуємо насамперед, що ж означають ці полярно протилежні поняття «Зло і насильство» та «Добро і ненасильство».

Слова «Зло і насильство» вже самі по собі за акустичним складом є негативно зафарбованими, негативними вони є і за змістовим визначенням.

«Зло» у словниках тлумачиться як жорстокість, нещастя, лихо, горе, розлюченість; антипод добра, заперечення добра, що здебільшого призводить до насильства.

Насильство – це фізичний, чи психічний вплив однієї людини на іншу, що порушує гарантоване право Конституції на особисту недоторканість у фізичному чи психічному смислах [7, 187]; сила, що завдає збитки людському життю в його різноманітних проявах; вона руйнує, принижує, експлуатує, насилує людську природу і життя [6, 224], воно міститься у страхі бути відхиленим, втратити певні блага, цінності, а можливо й саме життя; цей

страх створює образи ворога, провокує насильство стосовно інших [6, 6]. Насильство як і зло виступають у різних видах, формах і ступенях прояву: фізичне і психічне, соціальне і політичне, економічне, культурне, релігійне, сімейне, дитяче, духовне тощо.

Ненасильство як антипод Злу розглядаємо як систему особистісних, соціальних і міжнародних норм, що засновані на здатності істини і любові долати зло і несправедливість; стверджувати життя людини як найвищу цінність, що повинна користуватися повагою без усіляких виключень; спрямовану на досягнення справедливості, можливості примирення; на звільнення пригніченого і того, хто пригнічує, з допомогою переконання, морального тиску і різних форм ненасильницького опору [6, 224].

Шляхом ненасильства висловлюється повага до автономії особистості, натомість існуванням ненасильства ще не забезпечується піклування про особистість, сприяння її вдосконаленню. Щоб ненасильство стало дієвим, воно повинно бути підтримано моральними принципами і з-поміж них стрижньовими принципами толерантності, милосердя, милосердної любові і Добра [6, 64].

Заперечуючи насильство і Зло, ми цим самим стверджуємо, що вони не є неминучими, їх можна позбутися, людина може бути вільною у своїх діях і поведінці, якщо з раннього віку виховувати дітей в оточенні Добра, Любові і Радощів, навчити дитину завжди прагнути Добра, творити Добро, дарувати іншим Радість своєю поведінкою, справами і словами, уникати і соромитися будь-якого Зла і насильства.

Відтак, звернемося до сутності феномена «Добро». За Новим тлумачним словником

української мови: добро – це все позитивне в житті людей, що відповідає їхнім інтересам, бажанням, мріям; благо, позитив; протилежне злу, лиху; це добра, корисна справа, вчинок; це виховання на основі законів справедливості» [2, 782].

У народній педагогіці поняття Добро пов'язувалося з такими вживаними категоріями, як людина, рід, діло, розум, доля, душа, серце. У стародавніх іменах Доброслав, Добромиш теж не випадковою є перша частина. Називаючи так дітей, батьки вірили, що в їхньому житті буде панувати Добро.

У стародавніх колядках, побажаннях, примовках люди зичили одне одному саме Добра: «Доброго здоров'я», «Добрий вечір», «На добро». У народі існували десятки прислів'їв, пов'язаних з поняттям «Добро». В Україні лагідну і добру людину називали не інакше, як Добродій, що стало сьогодні формою шанобливого звертання. Зауважмо, що в сучасній літературній мові налічується лише з коренем «добр» понад 50 слів, з-поміж них і «на добраніч».

Водночас Добро, Толерантність, Радість, Зло, Ненависть, і насильство – це моральні категорії, це оцінні еталони людей, їхньої поведінки і вчинків, явищ, подій. Добро супроводжується позитивними проявами. Зло – негативними. Вважаємо, що ці моральні категорії потребують серйозного наукового дослідження в різних аспектах, у тому числі і в педагогічному; вочевидь назріла нагальна проблема виокремити і узагальнити окрему педагогічну галузь «Педагогіка Добра», витоки якої чітко прослідковуються у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.

Про це свідчать уже окремі назви статей чи розділів у монографічних творах: «Радість і доброта», «Розуміння життя, добра і зла в ньому», «Будьте доброзичливими», «Не можна прожити і дня без тривоги за людину», «Про радість праці» та інші, в яких Добро виступає стрижнем і основним моральним кредом у вихованні майбутніх громадян нашої країни.

Зауважимо, що ідея добра проходить червоною ниткою через усі твори В. О. Сухомлинського, не нав'язливо у формі педагогічних роздумів, моральних сентенцій, порад, заповідей в уявлюваному діалозі з учнями, педагогами та батьками.

Що ж розумів В. О. Сухомлинський у сенсі феноменів «добро», «доброта» і «доброзичливість»?

Добро, за В. О. Сухомлинським, це насамперед мірка, з якою людина підходить до пояснення й оцінки людських стосунків; «охоронець совісті людини, спонукач моральної, непохитної, духовної стійкості, ідейної мужності» [4, 229].

Як бачимо, вчений пов'язує сутність добра з безпосередньою діяльністю людини в суспільстві, як «засіб і зброю» в боротьбі людини за торжество справедливості, як діяльність, працю, волю у непримиренності насамперед до зла. В. О. Сухомлинський розглядає прояви добра відповідно до індивідуально-психологічних якостей особистості. Він зазначає, що доброта – це думка помножена на волю, і переконаний, що «тільки за такої умови матимемо непримиренність до зла» і завершує рефреном «це і є сама суть добра» [4, 229].

Подумки звертаючись до учня, учений пояснює йому і водночас висловлює, яким чином він може реалізувати ідею добра у своєму житті. «Те, що повинно стати моральною серцевиною твоєї особистості, зауважує педагог, моральна чистота, благородство, непримиренність до зла – залежить від того, як ідея добра стане твоїм переконанням, сутністю твоєї душі – твоєю органічною потребою застосовувати на кожному кроці мірку оцінки того, що відбувається у світі» [4, 230].

Ідею Добра вчений пов'язує з патріотичним вихованням, якого так не вистачає сьогодні у вихованні молоді. Актуальними, своєчасними і далекоглядними є настанови В. О. Сухомлинського щодо взаємозв'язку виховання добра як моральної категорії і ставлення майбутніх громадян до долі своєї рідної землі і Батьківщини. Сьогодні не можна не пригадати такі поради педагога, як – цитую: «Треба тисячу разів переболіти душею, перестраждати за те, що створив і творить наш народ, раніше, ніж Вітчизна стане дорожчою за власне життя. Не тому, що людина за ніщо має своє життя, а тому, що тільки, пов'язуючи в думці свою особисту долю з долею Вітчизни, вона пізнає свою велич. Тільки людина, особисто зацікавлена долею Вітчизни, посправжньому розкривається як особистість, посправжньому дорожить своєю честю, гордістю, гідністю сім'ї, свого роду, імені» [4, 228–229].

Людина стає патріотом, переконаний педагог, якщо ідея добра стане, ніби частинкою твоєї істоти, бо вона невіддільна від думок, поглядів, переконань особистості. Учений пов'язує поняття «Доброта» з іншою моральною категорією – «Радість», яка, на мою думку, також потребує серйозного наукового дослідження. За словами В. О. Сухомлинського, «доброта й ще раз доброта – це найтонші й наймогутніші корінці, що живлять дерево дитячої радості». Він був впевнений, що саме доброта робить людину чутливою до слова батьків, учителів, товаришів, а дитину – вихованою [3, 523], тільки доброта відкриває дитині радість буття, радість взаємостосунків [3, 524]. У свою чергу, радість і доброта є підґрунтям великодушності людини, яку також, уважає вчений, потрібно виховувати в дітей і в дитячому колективі. Задля цього він пропонує впроваджувати в життя дітей «уроки доброти» та «уроки великодушності» [3, 526].

Не міг не висловити своє ставлення В. О. Сухомлинський і до антиподу позитивних моральних якостей, а саме – категорії Зла, оскільки, наголошує вчений, «у світі є не тільки добро, а й зло». І поки існує у світі зло, заважає педагог, «наша мірка добра, з якою ми підходимо до будь-якого явища в повсякденному житті, повинна бути особливою» [4, 230], бо людина з порожньою душею, яка і до добра, і до зла ставиться байдуже, не може бути патріотом своєї батьківщини.

Зазначимо, що в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського чільне місце посідають методичні поради педагогам і батькам щодо виховання у дітей доброти та прояву доброзичливості у ставленні до дітей.

Вдумливий педагог радив батькам з раннього віку, «з першими проблисками свідомості, з першими поняттями про предметне і соціальне довкілля виховувати в дітей через ідею добра, формувати у дітей усвідомлення і чіткого розмежування понять «добро» і «зло».

На переконання вченого, вже у свідомості 7–8 річної дитини повинні бути сформовані «перші обриси моральної ідеї про те, що заслуговує схвалення», тобто ідеї добра, і що підлягає засудженню (прояви зла). У цьому зв'язку В. О. Сухомлинський надає провідну роль учителю, його словам, зверненням до учнів, про добро, «заклик до добра, і добро як

життєва практика, і благородний неспокій, тривога, схвильованість маленької дитини тим, що поряд з нею щось не так, як повинно бути, і щира радість, якщо обставини змінилися на краще» [5, 231].

Щоб виховати в дітей доброту, щастя і радість буття, В. О. Сухомлинський радить бути педагогам доброзичливими, якщо вона взаємна, то діти відкриваються перед педагогом всіма глибинами своєї душі. Що ж розуміє вчений під доброзичливістю педагога? Це насамперед уміння вчителя не допустити, щоб дитина стала поганою, застерегти її від помилкових кроків [4, 433]; це розумна доброта до дітей, ставитися до них так, як поставилися б до своєї дитини [4, 432], заступити злу дорогу до дитячого серця, закрити серце дитини від зла [4, 433].

Глибокий аналіз педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського щодо розуміння ним складників моральних категорій Добра і Зла, дозволив класифікувати їх за двома напрямками – позитивними і негативними рисами особистості.

Прояви добра в поведінці особистості подано на рис 1.

Як бачимо, прояви добра передбачають виховання у дітей низки позитивних моральних якостей, як-от: доброта, доброзичливість, добродушність, великодушність, любов, милосердя, ніжність, уважність, радість, щастя, щедрість, чуйність, чутливість, благородство, співчуття, співпереживання, моральна чистота.

Негативну характеристику проявів зла в поведінці особистості подано на рис. 2.

На жаль, прояви зла досить широко розповсюджуються у своїх проявах, а саме: егоїзм, байдужість, лицемірство, жорстокість, брехливість, злочинність, злослів'я, боягузтво, безвідповідальність, злорадство, безвільність, насильство, зрада, плазування, недбальство, пасивність.

Щоб уникнути в поведінці дітей будь-яких проявів зла, В. О. Сухомлинський в уявлюваних діалогах з дітьми, педагогами і батьками пропонує дотримуватись і реалізовувати висловлені ним педагогічні заповіді як мету виховання.

Опишемо їх.

– Я вбачаю мистецтво і майстерність виховання в тому, щоб маленька людина жила у світі високих ідей добра, радості і щастя і завдяки

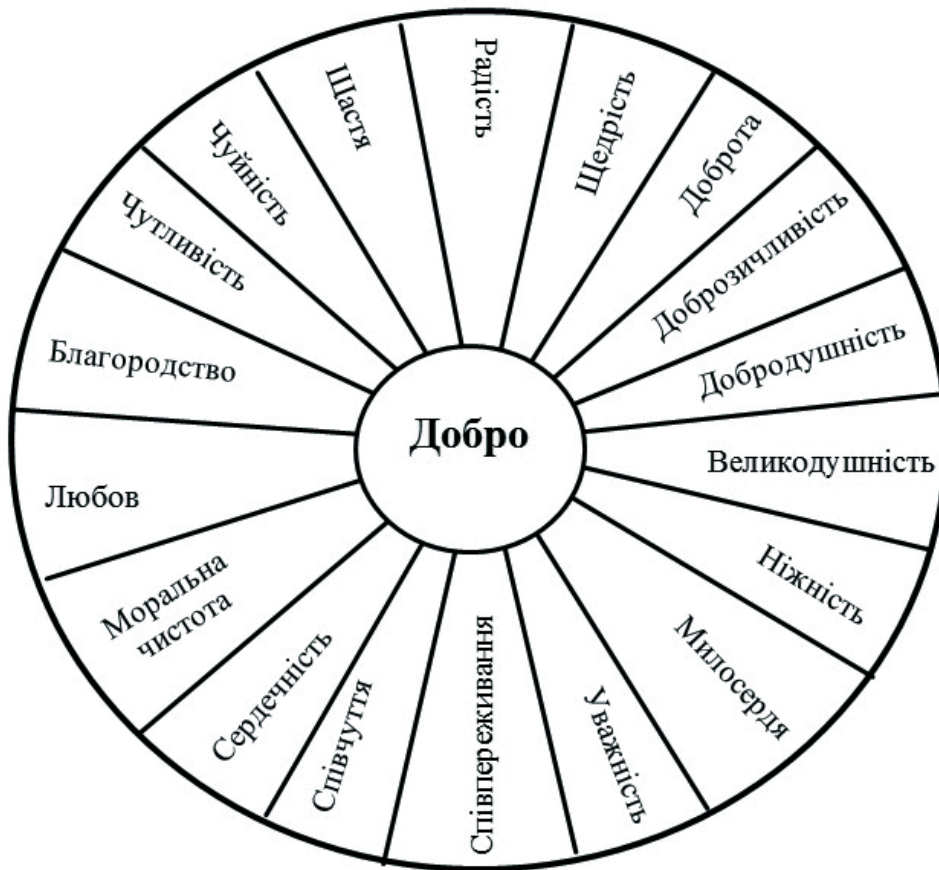

Рис. 1. Прояви добра в поведінці особистості

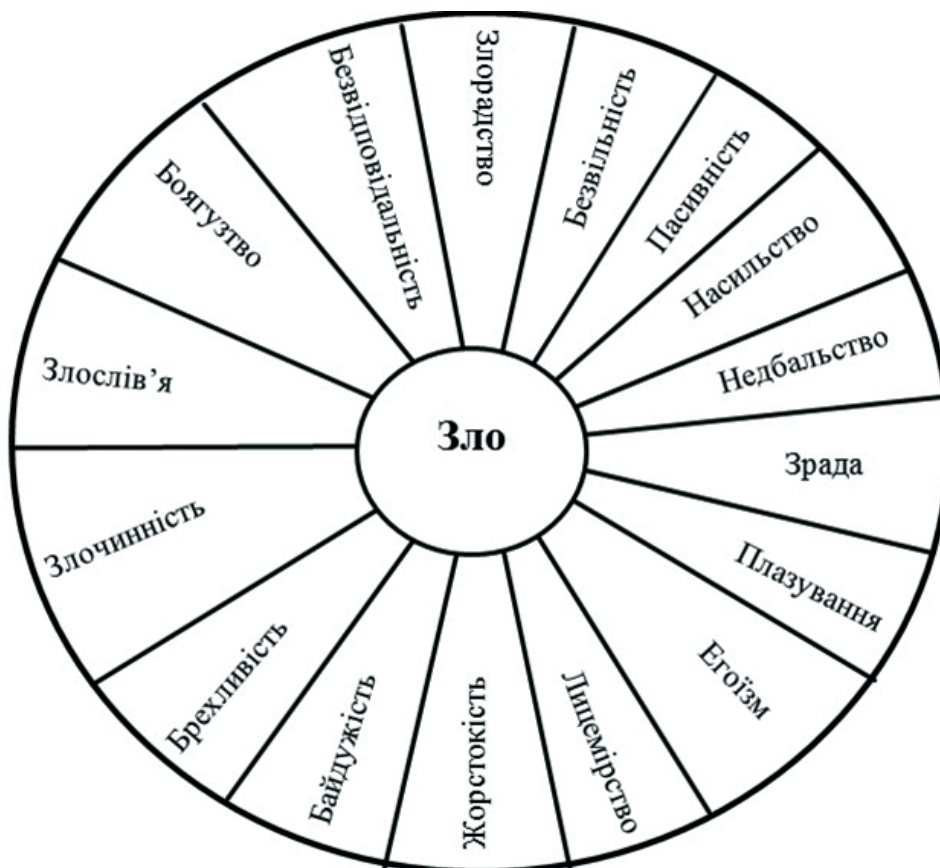

Рис. 2. Прояви зла в поведінці особистості

цьому усвідомлювала свою велич і справді ставала великою.

- Величезною моральною системою, що облагороджує дітей, є творення добра для людей; найголовніше, щоб совість не дозволяла дітям проходити повз людей, які потребують допомоги, турботи, ласки, сердечності, співчуття, щоб добро людині дитина робила не з бажання відзначитися серед інших, а з безкорисливих спонукань.
- Нам, вихователям, потрібно вкласти в голови дітей те, що як людина ставиться до горя, біди, страждання, відчаю, тривоги, болю душі своєї та інших людей, виявляється їхня ідейна серцевина, їхнє ставлення до добра і зла, до ідеалу.
- Ідея добра повинна жити у твоїй душі, бути готовою зміряти все, що робиться в будь-якому, найвіддаленішому куточку нашої планети.
- Мета вихователя полягає у тому, щоб, морально удосконалюючись, людина у своїх взаємовідносинах з іншими людьми перемагала зло.
- Органічне злиття в юній душі праці, щастя і обов'язку – неодмінна умова тяжіння до добра і нетерпимості до зла. Разом з дітьми вмійте обурюватися злом і доводьте своє обурення до кінця.
- З того часу, як ти робиш свій перший крок, до тебе встановлюється певне ставлення старших – рідні, близькі й зовсім незнайомі, «чужі» – оцінюють твої вчинки, твою поведінку, твоє моральне обличчя і в цілому як добро або як зло, бачать у тобі хороше й погане.

Висновки і перспективи досліджень.

Отже, дорослі (вихователі, педагоги, батьки) повинні бути прикладом для дітей, робити добро і спрямовувати дітей на такі прояви добра, як чемність, милосердя, співчуття, ми-

лосердя, поступливість, добродіяння. У педагогічному пам'ятнику XVI ст. «Домострой» Сільвестр Адашев звертається до сина: «Май, чадо, істину правду і любов нелицемірну до всіх... Чого сам не любиш, того і товаришу не роби... Тримайся, чадо, добрих людей у всіляких чинах, посадах і радуй їх добрими справами» [1, 63,65]. Вважаю, що дороговказом до сходження дитини сходишками Добра можуть стати такі слова В. Сухомлинського: «Моя влада над дитиною – це здатність дитини реагувати на моє слово, яке може бути теплим і ніжним, ласкавим і тривожним, суворим і вимогливим, – і завжди мусить бути правдивим і доброзичливим... Я твердо вірю в те, що виховати дитину можна насамперед ласкою, довірою, добром» [3, 636].

Список використаних джерел

1. Адешев С. Домострой / Сільвестр Адашев. — Спб, 1902.
2. Новий тлумачний словник української мови у 4-х т. — Т. 1. — К.: «Аконіт», 1999.
3. Сухомлинський В. О. Радість і доброта, сила і совість у дитячому колективі / В. О. Сухомлинський. — Методика виховання колективу. — Вибр. твори у 5-ти т. — Т.1. — К.: «Рад.школа», 1976. — 654 с.
4. Сухомлинський В. О. Будьте доброзичливими / В. О. Сухомлинський. — Сто порад учителям. — Вибр. твори у 5-ти т. — Т. 2 — К.: «Рад.школа», 1976. — 670 с.
5. Сухомлинський В. О. Не можна жити і дня без турботи за людину / В. О. Сухомлинський. — Серце віддаю дітям. — Вибр. твори у 5-ти т. — Т. 3 — К.: «Рад.школа», 1977.
6. Философская энциклопедия. — М.: «Сов. энциклопедия», 1965.
7. Юридический энциклопедический словарь. — М., 1997

А. М. BOGUSH
Odesa

PEDAGOGY OF GOODNESS IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF V. O. SUKHOMLYSKIY

The article deals with the ethic notions 'good', 'candour', 'gladness' 'happiness', 'non-violence', 'evil', 'violence'. Their essence is represented in the article. V. O. Sukhomlynskyi's view on the problem of goodness upbringing among the rising generation is analyzed; his methodic counsels, his pedagogical precepts about education of children on goodness ideas, happiness and gladness are described.

Key words: V. O. Sukhomlynskyi, goodness, candour, happiness, non-violence, evil, violence, children, pedagogues, parents.

А. М. БОГУШ
г. Одесса

ПЕДАГОГИКА ДОБРА В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ В. А. СУХОМЛИНСКОГО

В статье представлено анализ нравственных категорий «добро», «доброжелательность», «радость», «счастье», «ненасилие», «зло», «насилие», раскрыто их сущность. Дан анализ взглядов В. А. Сухомлинского на проблему воспитания добра у подрастающего поколения; описано его методические советы, педагогические заповеди воспитания детей на идеях добра, радости и счастья.

Ключевые слова: В. А. Сухомлинский, добро, доброжелательность, счастье, ненасилие, радость, зло, насилие, дети, педагоги, родители.

Стаття надійшла до редколегії 03.07.2014